

התוכנית לטיפול רגשי הנעזר בבעלי-חיים, מרכז קמ"ה, המכללה האקדמית לחינוך אורנים
יום עיון: "טיפול הדדי – יש חיה כזאת" טיפול רגשי הנעזר בבעלי-חיים במודל של טיפול הדדי – מהלכה למעשה

דברי פתיחה: האם הדדיות אפשרית?

גל חכים-אשר

אני מתרגשת מאוד להיות פה שנה אחרי יום העיון הראשון, שהיווה את יריית הפתיחה של החלטה גדולה מאוד שהתבשלה במשך הרבה שנים. החלטה שנבעה מתוך תסכול וכאב גדול לגבי מה שקורה בתחום שלנו: תחום הטיפול הרגשי הנעזר בבעלי-חיים; והאמת שגם לגבי מה שקורה בכלל בתרבות שלנו ביחס לבעלי-חיים.

אני חושבת שמרבית היושבים פה היום הגיעו לעסוק בתחום שלנו מתוך חיבור אמיתי לבעלי-חיים, מתוך רצון לקיים מפגש אותנטי שפעמים רבות לא מתאפשר עם בני-אדם. אבל המציאות מורכבת יותר. בתחום שלנו יש הרבה ניצול, החפצה ותפיסה בסיסית שלפיה בעלי-חיים נתונים לשירות האדם. בעלי-חיים מסייעים לנו בהיבט הפיזי, בהיבט הרגשי, בהיבט החברתי; יש אינספור מחקרים על מה שהם תורמים לנו. ולמרות שיש כיום גם מחקר שמדבר על מה שהמפגש עם האדם תורם לחיות, התפיסה המנחה היא שהן נמצאות פה לשירותנו. התפיסה הזאת הופכת לי את הבטן.

באחת משיחות הטלפון האחרונות עם אחראי פינת חי שביקש להבין את המודל התחזור לי עד כמה הבעיות מושרשות – "כן, אנחנו דואגים לרווחת החיות, אבל את יודעת – הן פה בשביל הילדים וצריך רבייה כי ילדים צריכים לראות את מעגל החיים, ואין מה לעשות – ארנבונים מתמודדים עם זה שהילדים מרימים ומלטפים אותם, אנחנו מלמדים אותם לעשות את זה בעדינות, לא פוגעים כמובן בחיות, למרות שאני יודע שרובם קופאים להם בידיים ולא באמת מתמסרים לליטוף..." בסוף השיחה הוא שאל אותי אם אני באמת חושבת שאפשר ליצור מצב של win-win. לא הייתי פה אם לא הייתי חושבת שזה אפשרי, ואני מקווה שאחראי פינת החי יושב כאן היום כדי לשמוע את התשובה וכדי ללמוד איך אפשר לכוון לשם.

אף פעם לא תפסתי בעלי-חיים באופן הזה, ואף פעם לא הבנתי את הדיכוטומיה הרווחת בינינו לבינם. מודל הטיפול ההדדי מבקש לשנות את הדיכוטומיה הרווחת ולאחות את הפיצולים של אדם-חיה. בעלי-חיים לא פה לשירותי, הם היו פה לפני, הם דומים לי ושונים ממני, והתפיסה המנחה אותי היא כי בעלי-חיים הם סובייקטים בעלי תודעה, אישיות ורגשות. המחקר כיום מבסס את ההנחה הזו, ואפשר היה כמובן לערוך יום עיון שלם רק על זה – אבל מטרת היום הזו היא לעסוק ביחסים ובעייה שמלווה כל מערכת יחסים, בין אם מדובר ביחסים בין בני-אדם ובין אם מדובר ביחסים בין בני-אדם לחיות אחרות. **בכל מערכת יחסים המשימה הכי קשה היא לראות את האחר באמת, והכי קל להעלים את הסובייקטיביות שלו.** הדינמיקה

הזאת היא שורש הבעיה בכל היבט שנסתכל עליו במציאות חיינו, וכשזה מגיע ליחסים עם חיות – הקריסה לחוסר ראיית האחר, למחיקה של החיות ושל הסובייקטיביות שלהן מושרשת עמוק בתרבות שלנו.

אז איך מנהלים יחסים במצב הקיים?

אני רוצה לשתף אתכם באנקדוטה קטנה מאחד מטיולי הבוקר שלי עם הכלבות שלי. הן שונות מאוד זו מזו. יש את מוגלי – שמבינה את החיים כמו שאני לא מצליחה להבין אותם. היא מרבה לעמוד ולהסניף את האוויר, היא לא מרחרחת כמו כלב רגיל ומחפשת אוכל. היא עסוקה בלהסניף את העולם... הטינופת על מדרכות תל-אביב מגעילה אותה, וכשאני שמה לה רצועה היא נהפכת לכבויה ומסתכלת עליי במבט המום. אז בטיול היא בלי רצועה. יש את מונה, מלאת שמחת חיים, שלא שואפת את האוויר אלא שואבת את השאריות מהרצפה ונלחמת על כל שארית מטונפת, ובעיקר בגלל זה היא עם רצועה. מונה אוהבת את האחר, לא משנה מי הוא. והיא מובילה אותי לחפש ליטופים מאנשים. יש לה כמה בעלי חנויות קבועים שהיא עוצרת אצלם. ויש את מאשה – המשוגעת שלי, שמפחדת מכל כלב שעובר ומתנפלת בנביחות, וגם עסוקה בלהגן עליי מכל גבר מפחיד עם כובע... העולם מבחינתה מתקיף – והיא תוקפת. ומן הסתם היא גם עם רצועה.

אז הבנתם קצת את התמונה של טיול הבוקר שלי – ברור לכם שבין שלושת הסובייקטים האלה, הרבה פעמים אני נהפכת לאובייקט חסר אונים, מנסה לתת מענה לצרכים השונים והרבה פעמים מסיימת בחוויה די פתטית. באחד הבקרים, אחרי אפיזודה משעשעת שבה מוגלי מסניפה את האוויר, מונה לא מוכנה לצאת מהביקור בחנות ומאשה לא מפסיקה להתנפל על כל כלב שעובר, אספתי אותן ברצועה ואמרתי "עד כאן, אנחנו הולכות לטייל יחד." שיניתי את הדינמיקה והפכתי להיות השולטת. באותו רגע ניגשה אלי אישה והחלה לצעוק שאני פשוט מתעללת בהן, שלגדל כלבים בבית ועם רצועה זה עוול ושהכלבים צריכים להיות משוחררים בטבע!

אתם יודעים איך אנחנו מזמנים לעצמנו את האנשים האלה... הרבה פעמים אני חושבת על האמירה שלה – על זה שמה שלא אעשה ביחסים עם הכלבות שלי, תהליך הביות שם אותנו במערכת יחסים של שולט ונשלט, של אובייקט מול סובייקט. הייתי רוצה דינמיקה אחרת בינינו לבינן. האמת היא שהייתי רוצה גם לשחרר את כל החיות מהכלובים. אבל אני יודעת שהטבע לא מחכה להן, ומבחינתי השאלה היא – מה אפשר לעשות במצב הקיים?

הניצול של בעלי-החיים קיים בהרבה היבטים, אך מה שזעק מהשטח בעוצמה הכי גדולה זה התפיסה שמנחה את פינות החי – וכל מי שיושב פה יודע על מה אני מדברת. שם אנו רואים פעמים רבות את הכאב הכי גדול, את הניצול, את התפיסה המעוותת שמנחה את הפינות הללו שהוקמו ברובן מתוך החשיבה המנחה – שבעלי-חיים נתונים לשירות האדם.

בעצם יצאנו לדרך מלמטה למעלה – הבנו שאם נחכה שיהיה שינוי תפיסתי, שינוי נהלים, שינוי של חוזר מנכ"ל, אז נחכה יותר מדי. בינתיים יש פה חיות שסובלות, מטפלים שחווים טראומות ולא מעט שמסתובבים בפוסט-טראומה מחויות בפינות חי, מהשבר שבין החלום ליצור יחסים משמעותיים עם בעלי-חיים ומהמציאות שמכה בנו פעמים רבות. למשל כשאנחנו פוגשים את האוגר – שכל מה שהוא יכול לעשות זה לעלות על הגלגל לעוד סיבוב; כשאנחנו פוגשים את ההזנחה, הניצול ופעמים לא מועטות גם את הגופות; וכשמטופלים חווים קשר רחוק מכל הכותרות היפות של ראיית האחר.

הבנו שצריך להתחיל מלמטה והתחלנו לחשוב על השינויים הנדרשים במערכים הטיפולים (settings). התחלנו לחשוב על מספר כיוונים:

- בהקשר של **פינות החי** ניסחנו עקרונות לקיום מרחב חי במודל הדדי, כדי להתוות קווים מנחים וקונקרטיים לביצוע תהליך השינוי. העקרונות עוסקים בשינויים הנדרשים ברמה המערכתית, כגון התפיסה שפינת החי היא בית לכל החיים, ועצירת הסחר/החלפות/הרבייה הבלתי מוגבלים שיוצרים את הפגיעה העמוקה ביותר בחיות ובאופן שבו אנחנו תופסים אותן ויוצרים איתן יחסים. העקרונות מתייחסים גם לסוגיות בינאישיות כגון מתן שם לבעל-החיים והיכרות עם סיפור חייו.

מנהלי פינות חי נדלקו על הרעיון, והתחלתי לקבל פניות רבות. זה לא מקרי, כי כל הנוגעים בדבר נמצאים שם במצוקה גדולה. די מהר התחלנו לשמוע שפינות חי קוראות לעצמן "מרחב חי במודל הדדי". מצד אחד זה משמח מאוד, ומצד אחר ברור שעדיין אין הבנה מעמיקה – מה זה אומר? מתקשרים אלי עם אמירות כגון: "נתנו שם לחיות ואנחנו גם לא מאפשרים יותר לילדים להרים את הבתים של הארנבונים. אז אנחנו עומדים במודל?"

האם לתת שם למישהו הופך אותו לסובייקט? לא ממש... אמנם מתן שם לאדם או לחיה אחרת יכול להוות בסיס להכרת הסובייקטיביות שלו. מתן שם זה פעולה סמלית שמשמעותה היא ההגדרה של האחר כסובייקט, כפרט. אולם באותה נשימה יכול השם להפוך אותו לאובייקט במידה רבה עוד יותר. תלוי כמובן מהו התהליך שנעשה בחשיבה על השם, מאילו מקומות נבע השם, מהו הקשר הממשי בין החיה לשם, עד כמה נשאר השם בתחום ההשלכה שלנו, ומהן ההשלכות של נתינת השם על החיה עצמה. ובכל מקרה השם לא פותר את הבעיה, ושום עיקרון כזה או אחר איננו הדבר עצמו. בשלב הנוכחי אנחנו מטמיעים את מהות המודל בפינות החי שבחרו להצטרף למהלך, פינות חי שרחוקות מאוד מהתפיסה שלנו אבל שואפות להגיע לשם.

- מערכים טיפוליים שהוקמו למען חיות ולא למען אנשים – **מקלטים לשיקום של בעלי-חיים**, כגון להתחיל מחדש, חוות החופש, נולדו לחיים. כאן נתקלנו בחוויה אחרת לגמרי.

היה ברור שבמקלטים אלו רואים את בעלי-החיים ואת הסובייקטיביות שלהם באופן הרבה יותר נרחב. עם זאת, במקומות הללו התחלנו להתקל בבעיות הפוכות: מה עם בני-האדם שנכנסים לשם? איך הם לא חווים הצפה ברגע שבו הם נכנסים למרחב שבו החיות מסתובבות חופשי? האם הם יכולים להרגיש שם שהם מוגנים? במקומות הללו לכל חיה יש שם וסיפור ונרטיב ברור; אבל איך מעכלים כל-כך הרבה סובייקטים, איך מחזיקים את כל זה בתודעה? מה קורה מבחינה רגשית כשאנחנו מסתובבים במרחב שמרבית החיות שנמצאות בו עברו פגיעה/התעללות/טראומה? זהו המצב שלהן בין אם הוא נראה לעין ובין אם לאו; חלק מהחיות משוקמות, חלקן משוקמות פיזית אך לא נפשית או להפך, חלקן עדיין בשיא תהליך השיקום...

כיום מתחילים להיפתח גם מקלטים לשיקום ולטיפול הדדי של אנשים ובעלי-חיים, ומקום כזה שאנחנו עובדים בו הוא המרחב החי של עמותת פעמוני רוח. אין ספק כי מקום זה פועל ברוח המודל, אך ברור כי חלק מהשאלות המורכבות שהעליתי – עולות בעוצמה גם בו.

- עוד סוג של מערך טיפולי שהחל להיפתח מתוך החשיבה על המודל **מתמקד בכלבים**. האם חייבים לעבוד רק עם הכלבים שלנו? אולי אפשר לעבוד גם כלבים נטושים, חסרי בית, שההתקשרות (attachment) שלהם פגועה ומעורערת, בדיוק כמו ההתקשרות של הרבה מהמטופלים שאנחנו פוגשים? איך אפשר לעשות את החיבור הזה ולהגיע באמת להדדיות עם כלב שנמצא כרגע בשיא הפגיעה שלו, כשהוא שוהה בכלבייה/בהסגר? האם אפשר לעבוד איתו? ברור לכם שזה מודל רחוק מעולם הטיפול הקלאסי הנעזר בכלבים, מעולם הכלבנות הטיפולית שלרוב מתמקד בכלבים המושלמים, הגזעיים. ממילא זה אף פעם לא היה המודל באורנים. אבל גם לעבוד עם הכלבה שלי ועם סיפור ההתקשרות המורכב שלה, עם הפגיעה הפיזית הנראית לעין שלה, זה לא דומה בשום מובן לעבודה עם כלב שכרגע נמצא בתוך הטרומה.

- מערך טיפולי נוסף שנכון להתחיל לקדם אותו וקיים בשטח הוא טיפול ללא מגע, טיפול המתבסס על צפייה ומאפשר עבודה השלכתית מרתקת. דוגמה לכך היא המקלט להצלת קופים בבן שמן. מקומות כאלה מעלים שאלות מסוג אחר והכרה בכך שאולי דווקא במצבים שלא מתאפשר בהם מגע עם החיה ואין בהכרח יחסים הדדים שמתפתחים בינינו ובינם – אולי אז נשמרת הסובייקטיביות של החיה באופן המלא יותר. אולי אז החיה עומדת באמת בפני עצמה, ואז נמנעים (עד כמה שהדבר אפשרי בשבי) יחסים של שולט ונשלט ומתפתחת אפשרות ליחסים הדדיים במלוא מובן המילה, יחסים שבהם מוחזקים שני הסובייקטים באופן מלא ולא מתרחשת קריסה של האחד על חשבון השני. (מחשבות בנושא אתם יכולים לקרוא [בטקסט שפרסם לאחרונה ד"ר אריאל צבל](#)).

אז התחלנו לעבוד מהשטח. נכנסנו למערכים הטיפוליים השונים, והסטודנטים שיושבים פה החלו לחוות את זה על בשרם – לטוב ולרע, עם התרגשות רבה. הם החלו להתמודד עם הדילמות ועם השאלות שאני מעלה כאן בפניכם. חשוב לחדד שהשינויים באים לידי ביטוי בתנאים השוררים במקומות השונים, אך שינוי התנאים אינו המהות. כדי שתהיה הפנמה אנחנו צריכים להמשיג יותר לעומק את השינוי התפיסתי שאנחנו מדברות עליו.

כדי להמשיך את הדרך במקצועיות הנכונה, אנחנו חייבים עכשיו להתחיל להתבונן על הדברים מלמעלה למטה ולא רק מלמטה למעלה. להמשיג ולבסס את המודל הזה, לעבוד מול המערכות ולהסביר לעומק לצוותים שם על מה אנחנו מדברים. להבין לעומק מה זו הדדיות, ולצאת עם תובנות והגדרות מעמיקות של מה שנדרש כדי להמשיך לפתח את המודל. למטרות האלה התכנסנו כאן היום.

אני רוצה שתצללו ליום הזה עם השאלות שהעליתי כאן ועם הרהורים:

- מה זה יחסים הדדיים?
- איך נעים על הציר שבין אובייקט לסובייקט?
- כיצד המפגש האינטרסובייקטיבי בין האדם לחיה יכול להכיל את המפגש עם הדומה ועם הזר?
- מה גורם לקריסת היחסים ולקיום של יחסים המבוססים על שולט ונשלט?
- כיצד אפשר לאחות את הפיצול אדם-חיה?

אני מאחלת לכולנו יום מרתק!

”הזיקה בין האני לאחר היא שיחה, יחס דיאלוגי לא ממקום של התמזגות עם הטבע, שהיא עניין סובייקטיבי-פסיכולוגי של האדם, אלא ממקום של הדדיות.” (מרטין בובר)